
Moral

«Moral» er i vid forstand en betegnelse på alle forestillinger om hva som er riktig og galt, verdifullt og forkastelig i det sosiale livet. Alle menneskelige egenskaper og handlinger og alle samfunnsforhold kan således vurderes fra moralsk synspunkt. Innenfor moralens område kan man skille ut forskjellige delområder, f.eks. seksualmoral, forretningsmoral, kristen moral, sovjetisk moral.

Ordet «etikk» kan ofte brukes i samme betydning som «moral». Således er sosialistisk moral lik sosialistisk etikk. «Etikk» brukes også som betegnelse på læren om moral. (Filosofisk etikk = moralfilosofi. Se art. Etikk.)

For å unngå uønsket kritikk innskrenkes moralens område iblant til utelukkende å gjelde private forhold. Tilløp til privatisering av moralen finner man allerede i antikken (de filosofiske retningene epikurisme og stoisme som sterkt framholder individets velgang og lykke). I den borgerlige epoken tenderer moralbegrepet til å innskrenkes ytterligere til framfor alt å gjelde det seksuelle området. Ved hjelp av det snevre moralbegrepet kan alle forsøk på moralsk vurdering av økonomiske og politiske forhold avfeies som uvedkommende. Man finner eksempler på denne måten å beskytte det politisk-økonomiske området mot kritikk i tradisjonen fra Machiavelli til Henry Kissinger (såk. politisk realisme), så vel som i den ortodokse marxismen.

Rett handling og moralsk teft

Et grunnleggende skille i handlingsteorien (pragmatikken) er skillet mellom handling og kompetanse. For å kunne utføre en handling av et visst slag må vi ha ervervet oss de ferdighetene som kreves for å utføre handlingen. Det gjelder for praktiske gjøremål (å lage sko, å steke pannekaker) som for teoretiske gjøremål (å kritisere en teori, å utarbeide en strategi). Hvis man ser på den filosofiske og vitenskapelige litteraturen om moral i lys av skillet mellom handling og kompetanse, framtrer en vesentlig forskjell mellom eldre og nyere behandlinger av moral.

I den nyere moralfilosofien, fra slutten av 1700-tallet til våre dager, har man lagt ned mye arbeid på å finne fram til *regler for å skille riktige handlinger fra uriktige*. Kants kategoriske imperativ er et forsøk på å formulere en slik regel for riktige handlinger: «Du skal handle slik at ditt handlingsprinsipp kan bli brukt av alle andre som er i samme type situasjon.» Det utilitaristiske, nyttefilosofiske lykke-

Elisabeth I rustet flåten
(1588). Engelsk spillkort,
1679.

prinsippet er et annet eksempel på det samme: «Du skal prøve å maksimere lykken for så mange som mulig.» I den utilitaristiske tradisjonen tar man utgangspunkt i situasjoner der et individ kan velge mellom noen ulike handlingsalternativer. Individets problem er å avgjøre hvilket handlingsalternativ det ville være riktig for ham/henne å velge. Dette gjør han/hun gjennom å beregne verdien av følgene av hvert handlingsalternativ, for deretter å velge det alternativet som fører til de beste konsekvensene for alle berørte parter.

Moralen blir her framstilt som en norm- og verdilære (en lære om handlingers riktighet og konsekvensers verdi). Dette perspektivet på moralen sprer seg på 1800-tallet fra filosofien til samfunnsvitenskapene og danner grunnlaget for mye av det som i dag gjøres innenfor slike fag som sosialøkonomi, sosiologi og sosialantropologi.

De forutsetningene som individet må ha for å kunne velge riktig, blir sjelden behandlet i den utilitaristiske tradisjonen. Det er derimot et sentralt emne i eldre moralfilosofi, fra Platon og Aristoteles på 300-tallet f.Kr. til Hume på 1700-tallet. Den grunnleggende antakelsen i deres syn på moral er at rett handling forutsetter *kompetente aktører*. Ofte blir de betingelsene som aktøren må oppfylle for å kunne handle rett, framstilt i form av analyser av karakteregenskaper («dyder») som er nødvendig for moralsk kompetent handling.

Særlig Aristoteles' analyse av hva det innebærer å ha moralsk teft (etisk kompetanse, praktisk visdom) er fremdeles verd å lese. Aristoteles framholder at moralsk teft er noe som må erverves, til å begynne med gjennom at man handler under de mer erfarnes ledelse, deretter gjennom egen hand-

Nazistisk moral under andre verdenskrig: En jøde henrettes ved ei massegrav i Polen. (NTB)

ling og refleksjon. Teoretisk kjennskap til moralregler kan aldri erstatte den praktiske visdommen, som bare kan erverves over tid gjennom reflektert handling.

Kompetanse i moralske spørsmål innebærer således noe langt mer enn kjennskap til regelverk og verdiskalaer. Moralsk teft krever et menneskesyn og et samfunnssyn som er gjennomreflektert og prøvd gjennom egen erfaring, og evne til å tilpasse sine reaksjoner til den foreliggende situasjonen på en adekvat måte, noe som bare kan læres gjennom erfaring.

Når Aristoteles skal forklare hva det innebærer å være modig, skriver han derfor bare at det er å frykte «de rette tingene for de rette formålene på rett måte i rett øyeblikk», og går over til å illustrere hva dette innebærer gjennom eksempler. På liknende måte forklarer han hva måtehold, generøsitet, verdighet m.m. innebærer.

Dobbeltmoral

Når en person, gruppe eller klasse har to sett av moralforestillinger (normer, vurderinger) som dekker samme virkelighetsområde og som ikke er forenlige med hverandre, snakker vi om dobbeltmoral. De moralforestillingene som kommer til uttrykk i det som vi faktisk gjør, svarer ikke alltid til det vi sier til andre og tenker for oss selv. Det er følgelig nødvendig å skille mellom moral som ideologi og moral som praksis. Manglende samsvar mellom moralideologi og praktisert moral gir opphav til én form for dobbeltmoral.

En annen form for dobbeltmoral bygger på skillet mellom det private og det offentlige. Det finnes ting som kan være rett og bra i private sammenhenger, men ikke i offentlige; da snakker vi ikke om dobbeltmoral, men f.eks. om berettiget hensyn til situasjonen. I andre tilfeller mener vi at det ville være galt å vurdere det private annerledes enn det offentlige; da snakker vi gjerne om dobbeltmoral. Pasifister kan f.eks. se på det som en form for dobbeltmoral når kristendommens femte bud – «du skal ikke slå i hjel» – begrenses til privatsfæren. Vitenskapsfolk og andre eksperter som er beredt til å gjøre ting i sin yrkesrolle som de ellers ville ta avstand fra, har også en form for dobbeltmoral.

Ytterligere en form for dobbeltmoral blir mulig gjennom skillet mellom det mannlige og det kvinnelige. Når samme prestasjoner utført av menn og av kvinner bedømmes ulikt, kalles det for dobbeltmoral under forutsetning av at man betrakter forskjellsbehandlingen som uberettiget. Kampen for kvinnefrigjøring retter seg ikke minst mot den eksisterende dobbeltmoralen på arbeidsmarkedet og det seksuelle området.

Relativisme og allmenngyldig moral

De kulturelle variasjonene på moralens område er store. I middelhavskulturene og araberverdenen spiller f.eks. forestillinger om familiens ære, man-

William Morris

nens verdighet og kvinnens dyd en helt annen rolle enn de gjør i Nord-Europa i dag. Tilsvarende spiller forestillinger om arbeidssomhet, lydighet og punktlighet en helt annen rolle i vår kultur enn i mange andre kulturer.

Mangfoldet på det moralske området ga tidlig (400-tallet f.Kr.) opphav til en ennå pågående diskusjon om det finnes noen moralregler som er allmenngyldige. Spørsmålet om det finnes allmenngyldige moralregler har en empirisk og en normativ side. Det empiriske spørsmålet dreier seg om det finnes moralregler som faktisk betraktes som gyldig i alle kulturer. Å svare på dette spørsmålet er en samfunnsvitenskapelig og historisk oppgave. Det normative spørsmålet gjelder om det finnes noen moralregler som er gyldig for alle mennesker i alle samfunn, uansett om de faktisk anerkjennes som gyldige eller ikke. Å svare på dette spørsmålet er en av moralfilosofiens grunnleggende oppgaver.

Incestforbudet (forbudet mot seksuell omgang mellom nære slektninger) er en regel som finnes i alle kjente kulturer. Men det betyr ikke at incestregelen må betraktes som bindende for alle samfunn i evinnelige tider. For å grunnngi en slik påstand trengs det noe mer enn empirisk argumentasjon.

Påstanden om at det ikke finnes noen allmenngyldige moralregler, kalles ofte for etisk relativisme. Morgenbladet – langt til høyre også i 1938. Her meldes nyheter om «en noe egenartet affære... 10 personer arrestert for forsøk på å nedsette Hitlers anseelse i inn- og utland». (NTB)

me. Motsatt har naturrettstradisjonen prøvd å vise at det finnes moral- og rettsregler som er fornuftige og derfor bindende for alle mennesker i alle tider. («Natur» betyr i denne sammenhengen det samme som menneskets natur = fornuften. En naturrettsregel er da en moralregel som kan etableres gjennom fornuftig argumentasjon.) Kant mente at det kategoriske imperativet må betraktes som en allmenngyldig fornuftsregel.

I dag har bl.a. noen medlemmer av den såk. Frankfurterskolen prøvd å utvikle arven fra naturrettstradisjonen og Kant gjennom å ta utgangspunkt i den argumentative kompetansen som alle mennesker normalt har (se art. Kritikkk). Gjennom analyser av de reglene som nødvendigvis må gjelde for all fornuftig argumentasjon håper Karl-Otto Apel og Jürgen Habermas å kunne finne fram til en kjerne av moralregler som må sies å være allmenngyldig.

T.No.

Litteratur: Aristoteles: Etikk, Oslo 1973. V. Ferm (red.): Encyclopedia of Morals, London 1957. G. Skirbekk: Politisk filosofi 1-2, Bergen 1976.